

ЛИТЕРАТУРА О УМЕТНОСТИ У АНТИЧКОЈ ГРЧКОЈ

- Зачеци литературе о историји уметности налазе се у античкој Грчкој. Процват уметности у Грчкој у раздобљу између друге половине VI и прве половине IV века пре н. е. оставио је код савременика и потомака утисак о једној изузетној култури чији су идеали имали континуитет. Уметници који су живели после овог периода настојали су да утврде етапе преко којих се дошло до тог процвата, као и да одреде ствараоце који су томе допринели, па је тако крајем IV и у III веку пре н. е. у Грчкој формирана критичка мисао о вајарству и сликарству.
- **ПЛАТОН И АРИСТОТЕЛ** Постулати првих писаца о уметности заснивали су се на естетичкој мисли Платона и Аристотела. Главни проблеми којима су они бавили били су проблем фантазије, естетског уживања, лепог и подражавања. Према Платону, фантазија може произвести разне врсте уметности: субјективну или фантастичну, реалистичку или имитативну и симболичку уметност, док Аристотел уметност своди на појам мимезиса тј. подражавања оног што је виђено у природи. Обојица су уочили да природне лепоте и уметничка дела пружају уживање и разликовали су естетичко од чулног уживања. Постоји, такође, разлика између физичког уживања у облицима и бојама и уживање изазвано сликама, уколико се у њима препознаје подражавана ствар. Платон је истицао идеју лепог, али никад није навео, као ни Аристотел, доцније, да је лепо суштина уметности. Апсолутна лепота се не налази у сликама (њихова лепота је релативна) већ у геометријским фигурама, у чистим бојама и чистим звуцима. Обојица одређују главне врсте лепоте у реду, симетрији (пропорцији) и граници (мери).
- Старогрчка литература о уметности јављала се у различитим видовима – од теоријских трактата, биографија, топографских и поетских описа до епиграма – а обично је настојала да протумачи садржај дела, да оцени новине и истакне мајсторство у техници и стилу, или пак да нагласи утисак илузионизма који је постигнут код појединих остварења. Бројни списи о уметности настали у античкој Грчкој су изгубљени па до података о њима долазимо на споредан начин, из списка

римских аутора који су их често цитирали (нпр. из *Историје природе* Плинија Старијег). Може се, међутим, претпоставити да су најстарија дела представљала трактате које су састављали сами уметници како би у њима изнели теоријске основе свога стваралаштва или се бавили техничким и стилским проблемима.

- **ПОЛИКЛЕТ** – посебно је био познат трактат назван *Канон* чији је аутор Поликлет, чувени скулптор друге половине V века пре н. е. Замишљен као допуна његовој статуи Дорифороса, коју је створио као неку врсту обрасца идеалне представе атлете, тај трактат излаже учење о савршеним пропорцијама људског тела.
- Трактате су писали и други познати уметници, нпр. сликари Апелес, Ефранор и Памфил (који се залагао за наставу цртања у свим грчким школама). Сви ови трактати сведоче о настојању грчких уметника да своје стваралаштво теоријски поткрепе, да му дају научну базу и тиме покажу да уметничко дело није одраз тренутне инспирације већ резултат брижљивог рада. Подаци о техници, стилу и пропорцијама, којима се ти списи углавном баве, указују да су она били ипак уско специјализована дела састављена у виду учитељског рецепта, пре свега техничке природе, без доношења ширих закључака. Значајније резултате грчка литература о уметности досегла је тек у другој половини IV века, у кругу перипатетичара, у Аристотеловој школи.
- **ДУРИС СА САМОСА** (око 340–260) је био један од првих писаца о уметности у античкој Грчкој. Дурисови списи о сликарству, скулптури и тореутици нису сачувани. Судећи по доцнијим ауторима који су их цитирали, може се утврдити да су били у виду биографија уметника, често са обиљем анегдотских детаља. Дуриса је више занимала личност уметника него његово стваралаштво. Упркос одсуству историјског начела и обиљу анегдотских појединости, Дурисови списи садрже користан фактографски материјал, посебно када говори о стваралачким методама појединих уметника (нпр. Апелеса, Лисипа и др).
- **КСЕНОКРАТ** (прва половина III века пре н. е.) Још виши ниво литература о уметности је досегла у III веку пре Христа, у делима Ксенократа и Антигона из Кариста. Ксенократ је био скулптор Лисипове школе. Његови списи о уметности су изгубљени, али је могућа њихова делимична реконструкција на основу доцнијих извора.

У основи Ксенократових погледа на уметност лежи Аристотелово схватање уметности као подражавања природе и идеја њеног развитка, коју су формулисали Демокрит и његова школа. Пошто је уметност миметика, Ксенократ је уочио напредак у техничкој вештини подражавања, те је покушао да утврди допринос конкретних уметника у томе. Када говори о скулптури критеријуми за то су му природна статика кипа, разноликост ликова и финоћа израде детаља. Као врхунац у развоју скулптуре истиче Лисипово стваралаштво. И у домену сликарства, где су судови бројнији и критички значајнији, критика о уметницима ограничава се на вештину подражавања виђеног у природи. Расправљајући о својим савременицима, Ксенократ се бави и формом, а као савршенство у уметности наводи сликара Апелеса, посебно његову љупкост и лакоћу стварања. Важна новина коју Ксенократ уноси у проучавање уметности јесте став да се уметност постепено развија и да тај напредак иде логичким путем: на почетку су се уметници бавили само цртежом, затим почињу да користе једну па више боја, онда откривају однос светло-тамног и тонску хармонију. Уз истицање начела еволуције, овај аутор се први озбиљније бавио стилском анализом уметничког дела, али су у античкој литератури његови погледи остали усамљени.

- После Ксенократа издвајају се два правца у начину писања о уметничком делу: реторички, чији представници истичу и хвале дело и његовог творца, и схватање да је нужно подробно описивати садржај и тему остварења, док његов стил остаје по страни.
- **АНТИГОН ИЗ КАРИСТОСА** – скулптор из средине III века пре н. е. био је представник првог правца. Писао је трактате о сликарству и скулптури, али је, за разлику од Ксенократа, као врхунац савршенства у уметности истицао дела мајстора V века: Фидије, Мирона и Поликлета. Бави се и проблемима везаним за односе између појединих школа и уметника.
- Други правац, који се бавио описима уметничких дела, дели се на два различита тока. Први би се могао назвати топографским. Односи се на литературу тзв. водича (путовођа) по познатим светилиштима, у којима се описују споменици, наводе натписи са њих и бележе инвентари храмова. Та литература је резултат пораслих историјско-антикварских и

колекционарских интересовања позноантичког друштва. Најзначајнији представници ове струје били су Полемон и Паусанија. Други вид описа уметничких дела јавио се у кругу књижевника, а најпознатији аутор тога жанра био је Лукијан, софист и сатиричар II века н. е.

- **ПАУСАНИЈА** (II век н. е.) је аутор списка *Опис Грчке*, који је остао сачуван у целини. Попут осталих топографских истраживача, Паусанија је пре свега пажљиви посматрач и описивач уметничких споменика које је видео на својим путовањима (нпр. Зевсов храм у Олимпији). Он наводи димензије споменика, помиње градитеље, брижљиво бележи скулпторске представе, потом описује унутрашњост храмова, а при томе наводи и мноштво података из историје и митологије. Све то чини на преопширан начин а каткад и тешким језиком. Значајан је и по томе што доноси податаке о грчкој архајској уметности која је код ранијих аутора била запостављена.
- **ЛУКИЈАН** – се у младости бавио скулптуром али се доцније сасвим окренуо литератури. Најчешће је писао у форми дијалога. Мада ни један од тих дијалога није у потпуности посвећен уметности, у њима се налазе бројни описи и оцене уметничких остварења (нпр. Миронов *Дискобол*). За разлику од Ксенократа, Лукијан се у описима не задржава на техници и стилу већ на сижеу и психолошкој изражајности дела. По таквом прилазу уметностикао и методама своје реторике и сатире, Лукијан већ припада новој етапи у развоју античке литературе о уметности – раздобљу које изражава идеале римско-хеленистичког света.
- **СПИСИ О АРХИТЕКТУРИ** – нису очувани списи античких грчких аутора који су посебно посвећени проблемима архитектуре. О грчким схватањима архитектуре на посредан начин се дознаје из дела појединих аутора, посебно Питагоре, Платона и Аристотела. И знаменити грчки историчари Херодот и Тукидид помињали су у својим списима дела старе архитектуре. У средишту њихових интересовања налазио се полис – град-држава, уређени свет, микрокосмос; само човек живи у таквој заједници пошто она одговара суштини људског бића (према Аристотелу, човек је по природ друштвено биће.) **Питагора** и питагорејци (VI век пре н. е.) придавали су велики значај бројевима (број и бројчани односи су основа свега постојећег) и пропорцијама и о

томе су расправљали у својим делима. Њихове теоријске постулате користили су и грчки градитељи. **Платон** (428–348 пре н. е.) се у неким својим списима посредно бави архитектуром. У *Законима* расправља о томе како би требало да изгледају градови (заснива односе у којима стоје поједине јавне грађевине). У делу *Критија* даје опис идеалног града. Његову основну схему чини круг, а грађевине се од трга радијално шире. Ове идеје одиграле су значајну улогу у доцнијем развоју урбанизма. **Аристотел** (384–322) у делу *Политика* критикује Платонова схватања архитектуре. У седмој књизи тог дела даје свој пројекат идеалног града. Залаже се за постављање грађевина под правим углом (две главне улице *cardo* и *decumanus* се секу под правим углом). По тим начелима су изграђени Милет и Александрија. Херодот је у делу *Историја* оставио детаљан опис Кеопсове, Кефренове и Микеринове пирамиде (димензије, техника), до је **Тукидид** (V век пре н. е.) у спису о пелопонеским ратовима подробно описао Атину у доба Тезеја (прва и друга књига) При чеми је користио археолошке и историјске податке. Описао је и изглед бедема и начин њиховог спајања.